

О. Брюховецька

**РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ
ДО ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ
В ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ
В СИСТЕМІ ППО**

Освіта в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства потребує докорінних змін. Її мета, завдання, форми, зміст, методи, технології навчання вимагають переорієнтації. Оскільки підрастаюче покоління живе в стрімко змінувальному світі, однією з головних задач навчання стає не передача викладачами ВНЗ студентам системи готових знань, умінь і навичок, а оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками самостійного придбання навчальної інформації, здатності до продукування «нових» знань, необхідних для подальшої професійної діяльності.

Один з напрямів професійної діяльності майбутнього психолога – *педагогічний* та *просвітницький*. Майбутня педагогічна діяльність потребує від психологів знання:

- змісту психологічної освіти та просвітництва;
- основних тенденцій і перспектив розвитку вищої освіти в Україні;
- теоретичних і методологічних аспектів педагогіки вищої школи;
- організаційних форм і методів навчання у вищій школі;
- мети, завдань, функцій та структури навчального предмета;
- особливостей методики викладання [9].

Проте, як виявилось під час проходження психологами асистентської практики, не всі студенти виявилися *готовими* до майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

М. Д'яченко і Л. Кандибовіч трактують поняття «*готовність*» як «цілеспрямований прояв особистості, що містить в собі її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, вміння, навички, установки, націленість на певну поведінку» [5].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження визначив два ключових підходу в описі змісту поняття *«готовність до діяльності»*: функціональний та особистісний. Прихильниками *функціонального підходу* є: Г. Гагаєва, Е. Кузьмін, Н. Левітів, В. Мясищев, Л. Нерсисян, О. Пуні, В. Пушкін, Д. Узнадзе, В. Ядов та інші, які характеризували *готовність як певний психічний стан*. Прихильниками *особистісного підходу* є: М. Д'яченко, І. Зимова, Л. Кандибовіч, В. Крутецький, А. Ліненко, Р. Пенькова, Л. Разборова, В. Сластьонін, В. Ширинський та інші. Вони під *готовністю* розуміли *особистісне утворення, що забезпечує ефективність, високу результативність професійної діяльності* [2; 8].

Проблема *готовності до педагогічної діяльності* широко висвітлена в спеціальній психолого-педагогічній літературі (А. Щербакова, Н. Кузьміна, К. Дурай-Новакова, Л. Разборова, Р. Пеньков, В. Сластьонін, А. Мороз, В. Щербина, Ю. Кулюткін та ін.). Узагальнюючи погляди вчених, Ю. Сенько визначив *готовність до педагогічної праці, як «новоутворення майбутнього педагога, яке є фундаментом його професійної компетентності ... І готовність, і компетентність – рівні професійної педагогічної майстерності»* [5; 9].

Стрімкий розвиток технологій висуває перед освітою нові завдання, що потребують перегляду змісту освіти, форм, методів, прийомів навчання. Одними з основних інновацій у галузі освіти є *нетрадиційні форми навчання*.

Під *нетрадиційними формами навчання* ми розуміємо навчання, що здійснюється завдяки взаємодії студента з викладачем, іншими студентами, з навчальним оточенням, з опорою на власний досвід, який і є джерелом пізнання. За нетрадиційних форм навчання викладач не «дає готових знань», активність викладача замінюється активністю студентів, викладач лише грамотно керує освітнім процесом, спонукаючи студентів до самостійного пошуку вирішення навчальної проблеми.

Гармонійне вливання *нетрадиційних форм навчання* в традиційну систему навчання потрібно на цьому етапі розвитку суспільства. Застосування нетрадиційних форм дає змогу розв'язати навчальні, розвивальні завдання, сприяє

різнобічному, цілісному розвитку особистості студента, веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь і навичок.

Однак майбутні психологи знайомі тільки з окремими елементами *нетрадиційних форм навчання*, використання їх у практиці носить фрагментарний, епізодичний характер, студенти не готові до інноваційної діяльності, до застосування *нетрадиційних форм навчання*. Слід підготувати майбутнього психолога з творчим науково-педагогічним мисленням, з певною системою особистісних, професійних якостей, необхідних знань, умінь і навичок. Все це буде сприяти формуванню готовності майбутніх психологів до застосування *нетрадиційних форм навчання* у подальшій професійній діяльності [2].

Розглянувши праці різних авторів з проблеми готовності до професійної діяльності, виконані різними вченими, ми дійшли висновку, що *готовність майбутнього психолога до використання нетрадиційних форм навчання* – це складне особистісне утворення, яке забезпечує високі результати педагогічної роботи і містить в собі професійні знання, уміння і навички, налаштованість на психолого-педагогічну діяльність, самооцінку результатів цієї праці, потребу в професійному самовдосконаленні.

Ми вважаємо, що сформованість *готовності майбутнього психолога до використання нетрадиційних форм навчання* являє собою аспект спеціальної професійної підготовки і залежить від теоретичної та практичної підготовки, яку отримав студент в навчальному закладі, позитивного ставлення до професії, від володіння професійно значущими якостями особистості.

З метою визначення стану *готовності майбутнього психолога до використання нетрадиційних форм навчання* ми провели дослідження студентів зі спеціальності «Психологія» (120 осіб). Зважаючи на складність досліджуваної проблеми, для розв'язання поставлених завдань ми застосовували комплекс методів дослідження: *теоретичні* (вивчення й аналіз робочих навчальних програм з дисциплін професійно орієнтованого циклу в процесі підготовки

майбутніх психологів-викладачів вищих навчальних закладів); *емпіричні* (тестування, анкетування; вивчення досвіду діяльності майбутніх психологів з метою виявлення прогресивних тенденцій застосування нетрадиційних форм навчання під час проходження асистентської практики); використання *статистичних методів дослідження*.

Мета експериментального дослідження полягала у виявленні рівня готовності майбутніх психологів до застосування нетрадиційних форм навчання.

У процесі емпіричного дослідження ми використовували:

- анкету, спрямовану на визначення ступеня використання майбутніми психологами нетрадиційних форм навчання (розроблена автором);
- методику «Мотивація навчання у ВНЗ» (автор Т. Ільїна);
- анкету, спрямовану на виявлення стану сформованості потреб, мотивів майбутньої професійної діяльності (розроблена автором);
- методику «Діагностика здатності до саморозвитку» (автор В. Семиченко);
- методику «Діагностика орієнтованості майбутніх психологів на навчально-дисциплінарну або особистісну модель взаємодії з учасниками освітнього процесу» (автор В. Маралов).

Аналіз результатів анкетування з метою визначення ступеня використання майбутніми психологами нетрадиційних форм навчання показав, що лише 16,1% студентів використовували нетрадиційні форми навчання для проведення занять. 54,8% студентів (в основному студенти молодших курсів) взагалі нічого не чули про нетрадиційні форми навчання. Студенти старших курсів і магістранти позначили, що чули про нетрадиційні форми навчання в основному на лекціях і на практичних заняттях. Деякі зіткнулися з поняттям «нетрадиційні форми навчання» тільки під час проходження ними асистентської практики.

57,4% студентів не змогли дати визначення поняттю «нетрадиційні форми навчання», решта спробували дати роз'яснення, проте ніхто зі студентів не зміг дати повного грамотного визначення цього поняття, їхні знання полягали тільки в тому, що це якісь нові технології навчання, спрямовані на підвищення ефективності навчального процесу.

81,7% студентів зауважили, що не знайомі з науковою психолого-педагогічною літературою, яка б розкривала проблему використання нетрадиційних форм навчання. Лише 18,3% студентів (переважно магістрантів) знайомилися з літературою про нетрадиційні форми з метою підготовки до занять з дисципліни «Методика викладання психології у вищій школі», написання контрольної роботи з цієї дисципліни.

88,3% студентів вказали на недостатнє відображення проблем впровадження нетрадиційних форм навчання в психолого-педагогічній літературі і зауважили, що широко відображена теоретична сторона питання, але недостатньо – практична сторона застосування нетрадиційних форм навчання у ВНЗ; 11,7% студентів взагалі не цікавилися цією проблемою.

84,8% студентів вважають за необхідне збільшення обсягу пропонованого матеріалу про нетрадиційні форми навчання у навчальному процесі під час вивчення педагогіки, педагогіки вищої школи, методики викладання психології.

За результатами тестування за *методикою «Мотивація навчання у ВНЗ» автора Т. Ільїної* видно, що у студентів 1 курсу середній показник коефіцієнта мотивації навчання за шкалою «придбання знань», який відображає прагнення студентів до набуття знань, допитливості, складає 8,12 балів, до другого курсу показник падає до 6,87, а на 3 курсі – до 5,952, але к 4 курсу підвищується до 8,075, на 5 курсі становить 7,35 балів; у магістрів – 8,333 бала. За можливого максимуму – 12,6 балів (див. табл. 1).

За шкалою «оволодіння професією», результати якої відображають прагнення студентів до оволодіння професійними знаннями та вміннями, професійно важливими якостями, середній показник коефіцієнта мотивації коливається від 6,14 балів на 1 курсі, до 5,95 – на 2 курсі, на 3–4 курсах показник залишається незмінним і дорівнює 6,0. Незначне зростання середнього показника коефіцієнта мотивації за шкалою «оволодіння професією» спостерігається лише у магістрів і становить 7,11 балів. За можливого максимуму – 10 балів.

Високим є середній показник коефіцієнта мотивації за шкалою «отримання диплома», який відображає прагнення студентів придбати диплом за формального

засвоєння знань, прагнення до пошуку обхідних шляхів під час іспитів і заліків і коливається від 7,791 до 6,944 з можливих десяти балів.

Таблиця 1

Результати тестування за методикою «Мотивація навчання у ВНЗ»

Шкали	Середні показники коефіцієнта						Можливий максимум
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	Магістри	
Шкала 1. «Придбання знань»	8,12	6,87	5,952	8,075	7,35	8,333	12,6
Шкала 2. «Оволодіння професією»	6,14	5,95	6,0	6,0	4,375	7,111	10
Шкала 3. «Отримання диплома»	7,61	7,225	7,76	7,791	7,0625	6,944	10

За допомогою авторської анкети, спрямованої на виявлення стану сформованості потреб, мотивів майбутньої професійної діяльності ми виявили, що у студентів 3, 4, 5 курсів і магістрів відзначається досить високий рівень бажання працювати надалі з обраної спеціальності.

Більшість студентів (76,2%) після закінчення вузу хотіли б працювати психологом. Вони відзначають корисність цієї професії для суспільства, оскільки вважають її творчою, що вимагає постійного розширення кругозору, поповнення знань. 3,8% студентів вказали на низьку зарплату шкільних психологів та викладачів психології у співвідношенні з величезними витратами фізичних і моральних сил, які потрібні у цій професійній діяльності. «Ця професія подобалася мені б більше, якби не кожен другий поза університетом не говорив, що я вибрала для себе погану професію». 20,0% скаржаться на те, що професія вимагає величезної відповідальності, великого навантаження. Не приваблює у цій професії і робота з документацією

Майже половина студентів (66,9%) висловили бажання надалі викладати психологію у школі, коледжі, вузі, у них відзначається прагнення до передачі нових знань; 12,3% досліджених відзначили, що помилились у виборі професії; 20,8 студентів, які обрали відповідь «частково», вказали на низьку оплату праці, на велику відповідальність перед клієнтами, на необхідність чималих витрат

нервової системи; зауважили на те, що «... знання, отримані в університеті, частково застаріли; як викладачі ми не володіємо сучасною методикою викладання, сучасними технологіями навчання».

75,4% студентів відзначили потребу у збільшенні обсягу теоретичних знань з педагогіки, методик викладання, а також у знайомстві студентів з новими технологіями і нетрадиційними формами навчання, з новими прийомами роботи. Також студенти вказали на малий обсяг практичних умінь, придбаних у ВНЗ, на брак досвіду. Вони висловили бажання збільшити кількість годин, що відводяться на асистентську практику та практичні заняття з дисциплін педагогічного циклу.

Більшість студентів (76,9%) вказали на середню та низьку професійно-педагогічну підготовку, отриману у ВНЗ, недостатність отриманих практичних умінь, навичок. «Підготовка не відповідає сучасним вимогам». «Не всі предмети висвітлені на належному рівні, деякі потрібні дисципліни взагалі відсутні». Загалом, студентам бракує теоретичних знань з методик викладання різних дисциплін, спостерігається невміння грамотно використовувати отримані знання під час проходження асистентської практики.

79,2% студентів висловили думку про потребу внесення змін у процес підготовки майбутніх психологів (в навчальний план, навчальну програму, навчальні дисципліни) та збільшення годин, що відводяться на асистентську практику, вивчення методики викладання психології, проведення практичних та семінарських занять з методики викладання дисциплін. Студенти вказали на необхідність більш глибокого вивчення інноваційних технологій навчання, зокрема й нетрадиційних форм навчання. «Технології навчання, методи навчання потрібно не тільки вивчати, а й вміти їх застосувати».

Результати анкетування свідчать, що серед мотивів студенти не вказували на необхідність у професійному зростанні їх як майбутніх викладачів психології, та потребу особистісного розвитку.

Ми продіагностували *здатність майбутніх психологів до саморозвитку (за методикою В. Семиченко)* і визначили, що у 71% студентів спостерігається рівень

активного саморозвитку і цей показник поступово зростає, і до 4 курсу становить 65,22% (див. табл. 2).

Як видно з табл. 2, сформована система саморозвитку відсутня у 44,4% студентів 1-го курсу. Цей показник поступово знижується і до 4-го курсу становить 34,78%. Зупинення саморозвитку зафіксовано тільки в однієї студентки 1-го курсу. Оскільки після закінчення 4-го курсу частина студентів, пройшовши конкурсний відбір, надійшли не на 5-й курс навчання, а були зараховані до магістратури, на 5-му курсі спостерігається значне зниження показників здатності студентів до активного саморозвитку (зниження показників з 65,22% на 4-му курсі до 38,64% на 5-му курсі) та підвищення показників з 34,78% на 4-му курсі до 61,36% на 5-му курсі з категорії «відсутня сформована система саморозвитку, орієнтація на розвиток в істотному ступені залежить від умов», у магістрів відзначені високі показники по здатності студентів до активного саморозвитку (77,78%) і досить низькі показники по категорії «відсутня сформована система саморозвитку, орієнтація на розвиток в істотному ступені залежить від умов» (22,22%).

Таблиця 2

Діагностика здатності студентів до саморозвитку

Шкали	Кількість досліджуваних, у%					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	Магістри
Активний саморозвиток	53,7	56,5	61,1	65,2	38,6	77,7
Відсутня сформована система саморозвитку, орієнтація на розвиток в істотному ступені залежить від умов	44,4	43,4	38,8	34,7	61,3	22,2
Саморозвиток, що зупинився	1,8	-	-	-	-	-

Аналізуючи фактори, що сприяють і перешкоджають навчанню, розвитку, саморозвитку майбутніх психологів у ВНЗ, ми виявили, що серед перешкодливих факторів студенти найчастіше вказували: брак часу; нецікаве викладання дисциплін, одноманітні форми, методи роботи, технології навчання; суб'єкт-об'єктні взаємини між викладачами ВНЗ і студентами. Серед факторів, які б могли сприяти саморозвитку, студенти називали: комфортні умови навчання; суб'єкт-суб'єктні взаємини між викладачами ВНЗ і студентами; новизна діяльності,

можливість експериментування; заняття самоосвітою; цікаве викладання дисциплін, застосування різноманітних форм, методів, технологій навчання.

Отже, більша частина студентів не задоволені своєю професійною підготовкою і змінили б процес підготовки майбутніх психологів до професійно-педагогічної діяльності. Це підтверджує високий і середній показник коефіцієнта мотивації за шкалою «отримання диплома» та низький і середній показники коефіцієнта за шкалами «придбання знань» і «оволодіння професією».

Також ми продіагностували *орієнтованість майбутніх психологів на навчально-дисциплінарну або особистісну модель взаємодії з учасниками освітнього процесу* (за методикою В. Маралова) (табл. 3).

Таблиця 3

**Результати діагностики орієнтованості студентів
на навчально-дисциплінарну або особистісну модель взаємодії
з учасниками освітнього процесу**

Рівні орієнтованості на різні моделі взаємодії з студентами	Кількість досліджуваних, у%					
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс	Магістри
Виражена орієнтованість на навчально-дисциплінарну модель взаємодії зі студентами	42,59	39,13	27,78	26,09	25	22,22
Помірна орієнтованість на навчально-дисциплінарну модель взаємодії зі студентами	38,89	21,74	19,44	26,09	63,64	11,11
Помірна орієнтованість на особистісну модель взаємодії зі студентами	11,11	15,22	25,00	19,56	6,82	22,22
Виражена орієнтованість на особистісну модель взаємодії зі студентами	7,41	23,91	27,78	28,26	4,54	44,44

Аналіз результатів, представлених у табл. 3, виявив високі показники з вираженою і помірною орієнтованістю студентів на навчально-дисциплінарну модель взаємодії з учасниками освітнього процесу на всіх курсах (крім магістрів) і низькі показники за помірною і вираженою орієнтованістю студентів на особистісну модель взаємодії (незначне зростання спостерігається на 2, 3, 4-ом курсах та у магістрів).

Можна зробити висновок, що більша частина майбутніх психологів, що брали участь у дослідженні, не задоволені обсягом знань, отриманих у ВНЗ, з проблеми застосування нетрадиційних форм навчання і не володіють вміннями із

використання нетрадиційних форм навчання у своїй професійно-педагогічній діяльності.

Спираючись на отримані дані, ми розподілили всіх досліджуваних студентів на три групи відповідно до *рівня готовності до використання нетрадиційних форм навчання*. Результати експериментального дослідження показали, що в умовах традиційного навчання за традиційної організації навчально-виховного процесу в університеті і застосуванні стандартних цілей, завдань, методів навчання, змісту навчання, технологій навчання і т.д. показники готовності майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання є невисокими (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл студентів за рівнями готовності до використання нетрадиційних форм навчання

Рівні розвитку	Кількість досліджуваних (у %)
Низький рівень	23,1
Середній рівень	58,7
Високий рівень	18,2

Як видно з табл. 4, низький рівень готовності до використання нетрадиційних форм навчання відзначено у переважній більшості досліджуваних (64,3% студентів), середній рівень готовності зафіксовано у 31,4% студентів, високий рівень готовності виявлений у 4,3% студентів.

Відповідно, зроблено висновок про необхідність впровадження програми спеціальної підготовки майбутніх психологів, яка сприяла б підвищенню рівня готовності до використання нетрадиційних форм навчання в професійно-педагогічній діяльності.

Ми вважаємо, що якість сформованості у *майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання* залежить від теоретичної та практичної підготовки, яку отримав студент у навчальному закладі, позитивного ставлення до професії, від володіння професійно значущими якостями особистості. Тому слід внести зміни в навчальний процес, навчально-методичні

комплекси дисциплін циклу професійно орієнтованої підготовки, збагатити їх програми включенням *нетрадиційних форм навчання*.

Необхідно навчити студентів висувати проблему і спільними зусиллями вирішувати її з опорою на досвід кожного учасника навчального процесу завдяки активізації їхньої пізнавальної діяльності, створенню на заняттях комфортних умов навчання, без домінування учасників у процесі їхньої взаємодії, в атмосфері доброзичливості, співпраці, співтворчості.

Знання властивостей *нетрадиційних форм навчання*, функцій, закладених у навчальному процесі, засвоєння загальнопедагогічних і предметно-методичних знань про них, формування практичних умінь і навичок з їх застосування, розвиток технологічних, комунікативних, рефлексивних, методичних та інших здібностей викладача і т. д. – все це буде сприяти оптимізації підготовки майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання у подальшій професійній діяльності.

Отже, застосування *нетрадиційних форм навчання* являє собою важливий аспект спеціальної професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи: курс лекцій: модульне навчання / А. М. Алексюк. – К., 1998. – 260 с.
2. Борисова Н. В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора / Н. В. Борисова. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. – 145 с.
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 2001. – 206 с.
4. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи / С. С. Вітвицька. – К., 2003. – 276 с.
5. Д'яченко М. І. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. І. Д'яченко, Л. А. Кандибовіч. – Минск: БГУ, 2006. – 176 с.
6. Задоя Є. С. Використання можливостей нетрадиційних технологій у підготовці майбутнього вчителя / Є. С. Задоя // Технології неперервної освіти:

проблеми, досвід, перспективи розвитку. – Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. – С. 92–95.

7. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования / Ю. В. Сенько. – М. : Академия, 2005. – 240 с.

8. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності: навч. посіб. / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2001. – Ч. 2. – 230 с.

9. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К. : Віпол, 2000. – С. 176–203.